

Цитування:

Барановська А. С. Розуміння терміну «реалізм» у мистецтвознавчій теорії Заходу (від 60-х років ХХ століття – до сьогодення). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 1. С. 101-105.

Барановська Анастасія Сергіївна,
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7308-1655>
anastasiia.baranovskaya@hotmail.com

Baranovska A. (2022). The interpretation of the term "realism" in the art history theory of the West (from the 60s of the XXth century – to nowadays). *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 1, 101-105 [in Ukrainian].

**РОЗУМІННЯ ТЕРМІНУ «РЕАЛІЗМ» У МИСТЕЦТВОЗНАВЧІЙ ТЕОРІЇ ЗАХОДУ
(ВІД 60-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ – ДО СЬОГОДЕННЯ)**

Метою статті є розкриття змісту терміну «реалізм» у наукових дослідженнях західних мистецтвознавців, визначення стану розвідки означеного питання за межами пострадянської мистецтвознавчої доктрини. **Методологією** дослідження є застосування герменевтичного методу, за допомогою якого виявлялось значення терміну «реалізм» через інтерпретацію вживання цього слова у найрізноманітніших текстових джерелах, що стосуються сфери культури; історико-генетичного методу, яким здійснено дослідження переходу від семантичного (вужького) розуміння терміну – до широкого трактування впродовж проміжку часу від середини ХІХ століття – до теперішнього часу; історико-системного методу, за допомогою якого явище реалізму досліджено у системі зв'язків з політичним, культурним станом доби в історичному зрізі від часу появи терміну – до часів метамодерну. **Науковою новизною** є системний аналіз та введення у науковий обіг концепту реалізму в розуміння мистецтвознавчої джерельної бази, визначення стану дослідження проблематики реалізму у мистецтвознавчій теорії Заходу. **Висновки.** До сьогодні явище реалізму не вивчено досконало. Існує небагато праць західних теоретиків, у яких дослідження реалізму є системними. Західні науковці, з огляду на поширення терміну у сучасному художньому просторі, уникають подання узагальнених, універсальних визначень; увага приділяється опису окремих течій, що, на думку істориків мистецтва, слід відносити до реалістичних. Таким чином, вивчення означеного питання не є вичерпним у західній культурі та перебуває на початку шляху: саме на межі ХХ–ХХІ століть реалізуються спроби, по-перше, переглянути критичне ставлення до реалізму, закріплене у середині ХХ століття, а, по-друге, виділення ключових ознак, змісту цієї широко вживаної категорії.

Ключові слова: реалізм, реалістичне зображення, реалістичні течії, фігуративна композиція, ілюзіонізм, натуралізм

Baranovska Anastasiia, post-graduate student of the National Academy of Culture and Arts Management

The interpretation of the term "realism" in the art history theory of the West (from the 60s of the XXth century – to nowadays)

The purpose of the article is to determine the meaning of the term "realism" as defined in scientific research of Western art critics, to fix the level of the problem prior to studies outside the post-Soviet art doctrine. **The research methodology** is the use of the hermeneutic method, whereby the term "realism" has been revealed through this word interpretation drawn on a variety of textual sources related to the cultural sphere; the historical-genetic method whereby the transition from semantic (narrow) definition to a broad term interpretation has been studied within the period from the mid-nineteenth century to the present; historical-systemic method due to which the realism has been researched with reference to the political, cultural conditions of the epoch from the time of the term appearing till metamodern days. **The scientific novelty** is the systematic analysis and introduction into scientific circulation of concepts of realism from a foreign art history source base, determining the status of the study of the realism issue in Western art theory. **Conclusions.** To date, the phenomenon of realism has not been thoroughly studied. There is a small number of publications in the West where the study of realism is systematic. Western scholars, despite the spread use of the term in the modern art sphere, avoid providing generalized, universal definitions; attention is paid to the description of

movements, which according to the opinions of art historians should be considered realistic. Thus, the study of the realism problem is not completed in Western culture, it is at the start: at the turn of the XX-XXI centuries, attempts are being made, first, to reconsider the critical attitude to realism, carried down from the middle of the twentieth century, secondly, to point up distinctive features, the content of this widely used category.

Key words: realism, realistic image, realism movements, figurative composition, illusionism, naturalism

Актуальність теми дослідження. Наявність впродовж XX–XXI століть у західній художній культурі безлічі мистецьких реалістичних течій, яскравих доробків окремих художників, що обирали реалістичну манеру письма чи надавали перевагу фігуративній композиції, на протигагу абстрактній, дозволяє стверджувати, що феномен реалізму міцно укорінений в історії живопису. У той час, як переважна більшість західних мистецтвознавців наполягала на лінійному поступові мистецтва, стверджуючи, що реалізм є не більш, ніж напрямом XIX століття, який залишився у минулому, чимало художників залишилось вірними академічним традиціям, чимало – видозмінювало форму, не пориваючи із зображенням реальності, а чимало маніфестували свою діяльність, вживаючи слова «реалізм» чи близькі за змістом, на кшталт «нова речовість» (нім. *Neue Sachlichkeit*). Звідси впливає стилістична плюралістичність реалізму і, водночас, складність у визначенні його меж і суті. На сьогодні світова мистецтвознавча спільнота вже не наділяє реалізм негативними конотаціями, не заперечує його існування та розвиток, навпаки відбувається поглиблене вивчення проблематики явища.

У вітчизняній науковій думці вивченню реалізму або не приділяється увага, або зберігається позиція, характерна для арт-критики Заходу середини XX століття, позиція, успадкована від епохи модернізму, що у світі вже не є актуальною. Тому для послідовного оперування терміном «реалізм», для всебічного аналізу явища доречним і важливим для українських науковців стає науковий погляд «зі сторони», від культурного осередку, що вже пройшов шлях від «зречення» до «прийняття» як реалістичної форми, так і, власне, терміну, що вживається по відношенню до сучасних творів мистецтва. Не заперечення наявності реалізму як мистецтва чи виражальних можливостей його мови у XXI столітті, а подальшого неупередженого дослідження і оцінки потребує будь-яка візуальна реалістична форма.

Аналіз досліджень і публікацій. Як відомо, на теренах країн Заходу з розповсюдженням ідей модернізму

фігуративне зображення, тим паче, реалістичне, інституційними регуляторами визнавалось анахронізмом: з рангу мистецтва воно було зведене до рангу кітчю. Це зумовило таку ситуацію, коли у наукових колах цьому явищу не приділялась увага, не провадилось мистецтвознавчих розвідок, впродовж тривалого часу були відсутні не лише будь-які монографії, але й невеликі статті, які б висвітлювали реалістичні мистецькі течії початку і середини XX століття. Лише у 60-х роках XX століття у поодиноких статтях профільних журналів про мистецтво арт-критика знову використала слово «реалізм» у значенні, близькому до його первісного використання щодо позначення реалістичних форм зображення, наприклад, щодо такого наразі всевітньо відомого художника-реаліста, як Філіп Перлштейн у журналі *Arts Magazine* (S. Tillim «Realism and “The Problem”» (1963) [10]; Н. Kramer “Realists and Others” (1964) [4]). З поширенням фотореалізму з’явилося ще більше статей у пресі та оглядів у каталогах до виставок, почали видаватись перші тематичні монографії, такі як «Гіперреалізм» Лінди Чейз (1975) [1], «Американський реалізм: огляд живопису від початку вісімнадцятого століття до 1970-х» Франсуа Метей (1978) [6], «Сучасний американський реалізм з 1960 р.» Френка Генрі Гуд’єара (1981) [2]. На межі XX–XXI століть реалізм досліджували Дж. Малпас «Реалізм. Течії у сучасному мистецтві» (1997) [5], Брендан Прендівіль «Реалізм у живописі XX століття» (2000) [8], Дж. Хіман «Битва за реалізм: фігуративне мистецтво у Британії протягом холодної війни, 1945-1960» (2001) [3], Керстин Штреммель «Реалізм» (2004) [9].

Мета дослідження – розкриття змісту терміну «реалізм» у наукових дослідженнях західних мистецтвознавців, визначення стану розвідки означеного питання за межами пострадянської мистецтвознавчої доктрини.

Виклад основного матеріалу. Найперше слід зазначити, що усі західні історики мистецтва використовували герменевтичний метод аналізу терміну «реалізм». Вони розкладали його на безліч підтермінів – назв течій, що мали місце в історії та містили в собі слово «реалізм», досліджували з максимально можливих точок зору через призму маніфестів,

висловлювань художників та арт-критиків, назви художніх виставок та тексти каталогів до них. Так, тільки щодо сучасного американського реалізму Френк Гуд'єар ще у 1981 році перелічив наступні вживані на той час найменування: новий реалізм (new realism), реалізм чітких контурів (hard-edge realism), фотореалізм (photo-realism), новий/фотореалізм (new/photo-realism), суперреалізм (super realism), радикальний реалізм (radical realism), нео-реалізм, (neo-realism), нео-академічний реалізм (neo-academic realism), реалізм речі у собі (thing-in-itself realism), безумовний реалізм (unconventional realism), живописний реалізм (painterly realism), реалізм жесту (gestural realism), формалістичний реалізм (formalist realism), органічний реалізм (organic realism), алегоричний реалізм (allegorical realism) та інші [2, 19]. Ось чому термін «реалізм» досі вважається одним з найскладніших для визначення і одним з найдискусійніших. Однак, за принципом герменевтичного кола, *розуміння цілого*, яке складається з розуміння його частин, *потребує попередньо свого розуміння*. Тож не дивно, що у монографіях мистецтвознавців, присвячених проблематиці реалізму, аналізуються роботи, що демонструють реалістичність форми або фігуративне зображення і не розглядаються абстракції, попри те, що Казимир Малевич називав свої супрематичні роботи живописним реалізмом, так само, як і Ів Кляйн свої концептуальні твори – новим реалізмом.

По-перше, для виявлення суті поняття історики мистецтва відштовхуються від його первісного семантичного значення як назви напряму XIX століття. За висловом авторитетного вченого Лінди Нохлін, цілком реалізму як напряму, що домінував з близько 1840-х – до 1870–1880-х було «дати правдиву, об'єктивну та неупереджену репрезентацію реального світу, що базується на ретельному спостереженні сучасного життя» [7, 13]. Керстин Штреммель зазначає, що через назву «реалізм» розмежовувався новий напрям і вже існуючі, ідеалізовані стилі. Термін нерідко використовувався як синонім «натуралізму», «щоб зобразити зовнішню реальність у «повний зріст» [9, 7]. Проте, наголошує К. Штреммель, не правильно стверджувати, що реалізм зародився у XIX столітті – реалістичні тенденції існували протягом всієї історії мистецтва. Для прикладу вона наводить роботи Дюрера, Караваджо, Гіббрехтса, згадуючи про ілюзіонізм як копійку дослідження зображуваного об'єкту, копіювання дійсності: «Реалізмом в цьому

сенсі слова ми називаємо будь-яке намагання істинного зображення видимої реальності у живописі» [9, 7]. Далі К. Штреммель підіймає багато питань, у тому числі, щодо стилістичного плюралізму реалізму, щодо плутанини у термінах, якими позначались абсолютно протилежні прояви «реальності», або навпаки, коли одне явище виступало під різними назвами, як у випадку з фотореалізмом, гіперреалізмом та суперреалізмом. Брендан Прендевіль, за його власним виразом, «замість надати чітке фіксоване визначення надає змінюване, яке формувалось в історії мистецтва та у вжитку» [8, 7]. Так, подібно іншим дослідникам, він згадує усі напрямки XX століття, що включали слово реалізм, наприклад «соціальний реалізм», «фотореалізм», але зауважує, що було також багато реалістичних практик та тенденцій, що не мали в словосполученнях відповідного слова. Цей науковець простежує витоки реалізму від Давніх Єгипту та Греції, через добу Ренесансу, коли унормованим статусом мистецтва була реалістичність. При цьому, якщо античне мистецтво, що було реалістичним, за основу взяло ілюзіонізм (мімезис як точне копіювання), воно відрізнялось ще й контртрадицією – прагненням до краси, ідеалізації. Анатомічний реалізм у зображенні людського тіла у добу Високого Відродження можна було вважати за мистецтво, лише якщо він відображав, за словами Рафаеля, «певну ідею», що виходить за межі досвіду. Відтоді безліч різновидів реалізму розвинулось, у тому числі, у продовження північних традицій, що мали справу з «низькими» темами і фізичною матеріальністю. Ці дві родини реалізму – класичних ідеалів та матеріалістичності, що були фундаментальними для західного мистецтва від XV століття, об'єднує основоположний імператив прагнення реального. Реалізм XIX століття, на думку Б. Прендевіля, порушив норми академічного мистецтва та теорії, сфокусованої на трансцендентному й вічному. В своїй радикальній адресації до справжнього досвіду він став співзвучним сучасності та модернізму. Відтоді реалізм у мистецтві досягнув як твори реалістичні, що побудовані на академічних засадах, так і твори, що відрізнялись внутрішнім, змістовним реалізмом, які відрікались від академічності й використовували наратив або іронію [8]. Джеймс Малпас, що видав монографію під назвою «Реалізм», уникає відповіді на питання про визначення цього терміну. Посилаючись

на «Реалістичний маніфест» (1920) конструктивіста Наума Габо та новий реалізм Іва Кляйна, він зазначає: «Врешті-решт, жодний художник не ставиться до свого твору, як до позбавленого реальності... Парадокс полягає у тому, що майже усі художники стверджують, що вони є реалістами і особливо це стосується художників ХХ століття» [5, 7]. На думку Ф. Гуд'єара, сум'яття додавали назви художніх виставок, на які допускався реалізм обмеженого виду. Наприклад, виставка «Мистецтво Реального США 1948-1968» («The Art of the REAL USA 1948-1968»), що проводилась у Музеї сучасного мистецтва у 1968 році, не мала нічого спільного з реалізмом у живописі, окрім назви. Вона включала абстракцію Джексона Поллока, Марка Ротко, Барнетта Ньюмена, Моріса Луїса та інших. Подальші виставки під назвами «Реалізм зараз» (Арт-галерея Коледжу Вассар, 1968), «Аспекти нового реалізму» (Мілуокі арт центр, 1969), «22 реалісти» (Музей американського мистецтва Вітні, 1969) теж мали надто мало спільного, щоб виявити дефініцію, хоча й представляли декілька робіт фотореалістів і реалістів [2, 20]. Подібні випадки викликали дискусії щодо природи реальності. «І найпершим поставало питання, чому правда матеріалів у живописі (полотна та техніки) є більш важливою, ніж правда природи?» [2, 22]. На момент проведення свого дослідження (1981) Ф. Гуд'єар приходить до висновку, що і художники, і арт-критики відмічають плюралістичність реалізму. І більшість з них стикаються зі складнощами, коли необхідно розрізнити сучасний реалізм і його попередні історичні прояви. А більшість художників, які зазвичай зараховуються до реалістів, з обережністю ставляться до цього найменування. «А взагалі схоже на те, що суперечок у визначенні природи сучасного реалізму не менше, ніж дискусій стосовно його «новизни» [2, 9]. Якщо не обмежуватись мистецтвознавчою науковою літературою і звернутись до поняття реалізму, яке описується у авторитетній енциклопедії «Британніка», основними консультантами якої виступають американські університети, то тут також поширена думка, що реалізм існував від Античності впродовж всієї історії мистецтва, хоча і розтлумачено, що, власне, термін виник у ХІХ столітті. Зміст реалізму у мистецтві подається як «точне, детальне, неприкрашене зображення природи чи сучасного життя» [11]. Найбільш лаконічне, чітке визначення терміну «реалізм» надається відомою галереєю інституцією Тейт

(мережа галерей Британії «Tate»), згідно з яким «у вузькому розумінні реалізм є напрямом ХІХ століття, що характеризується предметом зображення з повсякденного життя у натуралістичній манері; однак в цілому термін вживається з метою позначити роботи, створені у реалістичному, майже фотографічному вигляді» [12]. З цього ж джерела можна отримати визначення «сучасного реалізму» (modern realism), яке полягає в тому, що «реалізм та реалістичний – це переважно стилістична характеристика по відношенню до живопису чи скульптури, що продовжують зображувати речі у спосіб, що передує постімпресіонізму та наступному ряду модерністських течій. Більша частина кращого сучасного реалістичного мистецтва все ще має гостроту сюжету, яка була основною характеристикою реалізму дев'ятнадцятого століття» [13].

Висновки. Хоча проблематика реалізму й набула актуальності і ретельності у дослідженнях західних теоретиків мистецтва, однозначної позиції щодо змісту терміну досі не існує. Більшість науковців дотримуються думки, що реалізм є явищем не новим і існував ще з часів Античності впродовж всієї історії мистецтва. В першу чергу, вчені відштовхуються від семантичного значення поняття, котре виникло у середині ХІХ століття. Переважно дослідники беруть за основу для вивчення мистецькі напрями, що характеризуються реалістичними засобами пластичності, у меншій кількості розглядаються фігуративні зображення поза стилістичними обмеженнями, що набувають наративної гостроти (політичної або соціальної критики). У загальному вигляді відбувається умовний поділ творів на ті, що створені на засадах академічної майстерності (реалістичні), незалежно від предмету зображення (наприклад, у випадку сюрреалізму, магічного реалізму), так і на ті, що характеризуються тематикою спостереження і критики сучасного життя, незалежно від стилістичної направленості (наприклад, у випадку нової речовості). Більшість мистецтвознавців вважає, що реалізм є полістилістичним явищем, однак окремі вчені поділяють думку, що реалізм стилістично виражається у спосіб, що існував до приходу постімпресіонізму та авангарду, є наближеним або синонімом до ілюзіонізму та натуралізму. Жоден науковець не ставить «крпки» у з'ясуванні змісту терміну реалізм.

Література

1. Chase Linda. *Hyperrealism*. New York: Rizzoli, 1975. 75 p.
2. Goodyear Frank Henry, Jr. *Contemporary American Realism since 1960*. Boston: New York Graphic Society, 1981. 256 p.
3. Hyman James. *The Battle for Realism: Figurative Art in Britain During the Cold War, 1945–1960*. London: Paul Mellon Centre, 2001. 264 p.
4. Kramer Hilton. *Realists and Others*. *Arts Magazine*. 1964. January. P. 18-23
5. Malpas James. *Realism Movements in Modern Art*. Cambridge University Press, 1997. 80 p.
6. Mathey François. *American realism : a pictorial survey from the early eighteenth century to the 1970's*. New York: Rizzoli, 1978. 191 p.
7. Nochlin Linda. *Realism. Style and Civilization*. Penguin Books, 1971. 283 p.
8. Prendeville Brendan. *Realism in 20th Century Painting*. London: Thames&Hudson, 2000. 224 p.
9. Stremmel Kerstin. *Realism*. TASCHEN, 2004. 95 p.
10. Tillim Sidney. *Realism and “The Problem”*. *Arts Magazine*. 1963. April. P. 46-49
11. Realism Art. *Encyclopædia Britannica online*. URL: <https://www.britannica.com/art/realism-art> (accessed: 03.12.2021)
12. Realism. *Tate online*. URL: <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/r/realism> (accessed: 03.12.2021)
13. Modern Realism. *Tate online*. URL: <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/m/modern-realism> (accessed: 03.12.2021)

References

1. Chase Linda. (1975). *Hyperrealism*. New York: Rizzoli [in English].
2. Goodyear Frank Henry, Jr. (1981). *Contemporary American Realism since 1960*. Boston: New York Graphic Society [in English].
3. Hyman James. (2001). *The Battle for Realism: Figurative Art in Britain During the Cold War, 1945–1960*. London: Paul Mellon Centre [in English].
4. Kramer Hilton. (1964). *Realists and Others*. *Arts Magazine*, January, 18-23 [in English].
5. Malpas James. (1997). *Realism Movements in Modern Art*. Cambridge University Press [in English].
6. Mathey François. (1978). *American realism : a pictorial survey from the early eighteenth century to the 1970's*. New York: Rizzoli [in English].
7. Nochlin Linda. (1971). *Realism. Style and Civilization*. Penguin Books [in English].
8. Prendeville Brendan. (2000). *Realism in 20th Century Painting*. London: Thames&Hudson [in English].
9. Shtremmel K. (2004). *Realism*. TASCHEN [in English].
10. Tillim Sidney. (1963). *Realism and “The Problem”*. *Arts Magazine*, April, 46-49 [in English].
11. Realism Art. *Encyclopædia Britannica online*. Retrieved from URL: <https://www.britannica.com/art/realism-art> [in English].
12. Realism. *Tate online*. Retrieved from URL: <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/r/realism> [in English].
13. Modern Realism. *Tate online*. Retrieved from URL: <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/m/modern-realism> [in English].

*Стаття надійшла до редакції 27.12. 2021
Отримано після доопрацювання 18.01.2022
Прийнято до друку 29.01.2022*